

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

CARPATHIAN HEARTLANDS

*Studies on the prehistory and history of Transsylvania in
European contexts, dedicated to Horia Ciugudean on his 60th
birthday*

NUCLEUL CARPATIC

*Studii privind preistoria și istoria Transilvaniei în context
european, dedicate lui Horia Ciugudean la aniversarea a 60 de
ani*

**Edited by /
Volum îngrijit de:**

**Nikolaus Boroffka
Gabriel Tiberiu Rustoiu
Radu Ota**

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXIV

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

GENU POP - webmaster

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2014 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

CARPATHIAN HEARTLANDS
Studies on the prehistory and history of
Transsylvania in European contexts, dedicated to
Horia Ciugudean on his 60th birthday

NUCLEUL CARPATIC
Studii privind preistoria și istoria Transilvaniei în
context european, dedicate lui Horia Ciugudean
la aniversarea a 60 de ani

Edited by /
Volum îngrijit de:

Nikolaus Boroffka
Gabriel Tiberiu Rustoiu
Radu Ota

ALBA IULIA 2014

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA, NIKOLAUS
BOROFFKA, BRÎNDUȘA CIUGUDEAN

Textele nepublicate nu se restituie.

Horia Ciugudean

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

TABULA GRATULATORIA	XV
COLEGIUL EDITORIAL, Prefață (Preface)	XIX
NIKOLAUS BOROFFKA, Memories with Horia	XXIII
Amintiri cu Horia	XXVII
BIBLIOGRAFIE HORIA CIUGUDEAN	XXXI

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTINA MARȚIȘ, ANAMARIA TUDORIE, ADRIAN LUCA, „Consacrarea ritualică” a primei colonizări neolitice din România. Partea II. Locuirea <i>“Ritual Consecration” of the first Neolithic Settlements in Romania. Second part. Habitation.....</i>	1
GHEORGHE LAZAROVICI, CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI, SORIN COLESNIUC, SOTE ANGELESKI, Muntele Teasc. Despre sanctuare în natură (I) <i>The Teasc Mountain. On Sanctuaries in the Landscape (I).....</i>	25
ZSOLT SZÉKELY, Mormântul în cistă de piatră de la Șincai (jud. Mureș) <i>The Stone Grave from Șincai (Mureș County).....</i>	81
RADU BĂJENARU, Despre datarea și contextul unui topor fațetat din Oltenia <i>On the Dating and Context of a faceted Axe from Oltenia.....</i>	89
TÜNDE HORVÁTH, Mobility: Transhumants or Immigrants? <i>Mobilitate: transhumanți sau imigranți?.....</i>	99
DALIA ANNA POKUTTA, Food and Cooking in the Únětice Culture <i>Hrană și gătit în cultura Únětice</i>	135
CLAES UHNÉR, A critical View on the Use of Salt in the political Economy of Únětice Societies in the Circumharz Region in eastern Germany	

	<i>O viziune critică asupra folosirii sării în economia politică a societăților Unětice în regiunea Circumharz din estul Germaniei</i>	161
PETER THOMAS,	Copper and Gold – Bronze Age Ore Mining in Transylvania <i>Cupru și aur – exploatarea minereurilor din Transilvania în epoca bronzului</i>	177
SASCHA MAUEL,	A close Association of some Tens of Loom Weights from Aiud – Evidence for the Presence of the Warp – Weighted Loom in Bronze Age Transylvania, Romania <i>Un ansamblu de câteva zeci de greutateți pentru războiul de țesut de la Aiud – Dovezi ale prezenței greutateților pentru urzeală în epoca bronzului din Transilvania, România</i>	195
GABRIEL BĂLAN, RALUCA BURLACU-TIMOFTE, MARIUS RÂZA, TEODOR MUNTEAN,	Situri descoperite recent aparținând culturii Wietenberg <i>New Sites belonging to the Wietenberg Culture</i>	215
CORNELIU BELDIMAN, DAN-LUCIAN BUZEA, DIANA-MARIA SZTANCS, BJÖRN BRIEWIG,	Microscopy of Praehistoric symbolic Artefacts. Wietenberg Zoomorphic Antler Plate discovered at Șoimeni, Harghita County <i>Microscopia unor artefacte preistorice simbolice. Placa zoomorfa din corn de cerb aparținând culturii Wietenberg descoperită la Șoimeni, județul Harghita ...</i>	241
MARCIN S. PRZYBYŁA,	Cladistics, Typology and the Bronze Age Pottery from Cârna <i>Cladistica, tipologia și ceramica epocii bronzului de la Cârna</i>	287
ÁGNES KIRÁLY, JUDIT KOÓS, JÁNOS GÁBOR TARBAY,	Representations of Jewellery and Clothing on Late Bronze Age anthropomorphic clay Figurines from north-eastern Hungary <i>Reprezentări ale podoabelor și îmbrăcăminteii pe figurinele antropomorfe din lut din epoca bronzului în nord-estul Ungariei</i>	307
CRISTIAN SCHUSTER,	Faza Tei V, Aspectul cultural Vlădești II–Fundenii Doamnei, grupul Govora–Fundeni sau grupul cultural Fundenii Doamnei?	

	<i>The Phase Tei V, cultural Aspect Vlădești II – Fundenii Doamnei, the Group Govora-Fundeni or the cultural Group Fundenii Doamnei?.....</i>	341
TIBERIUS BADER, Lanzenspitzen vom Typ Dremajlovka	<i>The Dremajlovka type of lance-heads</i>	369
BOGDAN PETRU NICULICĂ, VASILE BUDUI, The Evaluation and spatial Distribution of Bronze Deposits in Bucovina	<i>Evaluarea și distribuția spațială a depozitelor de bronzuri din Bucovina</i>	387
BIANKA NESSEL, Bronze Age Portioning of raw Metal–Concepts, Patterns and Meaning of casting Cakes	<i>Porționarea metalului brut în epoca bronzului-concepte, modele și semnificația turtelor de turnare</i>	401
ANCA-DIANA POPESCU, O formă de turnare din a doua jumătate a mileniului al II-lea a.Chr. descoperită la Căscioarele	<i>A casting Mold dated to the second Half of the 2nd Millennium BC discovered at Căscioarele.....</i>	427
BIBA TERŽAN, Bemerkungen zu einem bimetalenen Vollgriffschwert aus der Hallstattzeitlichen Dolenjsko-Gruppe (SO Slowenien)	<i>Considerații privind o sabie bimetalică cu mânerul plin aparținând grupului hallstattian Dalj (SE Slovenia)</i>	445
BEATRICE CIUȚĂ, Considerații arheobotanice prilejuite de descoperirea unor resturi de <i>vitis vinifera</i> în interiorul unui vas de argint (sec. IV B.C.)	<i>Archaeobotanical Considerations occasioned by the Discovery of vitis vinifera Remains within a silver Vessel (4th Century BC).....</i>	457
MARIUS-MIHAI CIUȚĂ, Istoria pierdută – istoria recuperată. Cazul Hercules 2013	<i>Lost History – Recovered History. The Hercules 2013 Case.....</i>	471
RADU CIOBANU, Statueta lui Hercule ”Farnese” recent descoperită la Apulum – elemente de mitologie comparată, iconografie, tipologie și stil ale unei piese excepționale de artă romană	<i>La Statuette d’Hercule Farnèse récemment découverte à Apulum – éléments de mythologie comparée, iconographie, typologie et style d’une pièce exceptionnelle d’art romain.....</i>	491

RADU OTA, O nouă atestare a zeului Pan și câteva considerații privind imaginile iconografice ale divinității la Apulum <i>A new Atestation of the God Pan and some Considerations regarding the Iconographic Images of the Divinity at Apulum.....</i>	527
CSABA SZABÓ, Notes on a new <i>Salariarius</i> from Apulum <i>Note asupra unui nou salariarius de la Apulum</i>	533
NICOLAE GUDEA, Inscriptiones Tegularum Legionis XIII Geminae 1. Tipologia ștampilelor pe țigle și cărămizi descoperite în castru <i>Inscriptiones Tegularum Legionis XIII Geminae 1. Tiles and Brick Stamps discovered in the Camp – a Typology.</i>	545
MONICA URSU, CLAUDIU TĂNĂSELIA, SERGIU CADAR, MIRCEA CHINTOANU, NICOLAE HAR, DAN ANGHEL, ANCA TIMOFAN, GEORGE BOUNEGRU, Studiu cu privire la compoziția și proveniența mortarelor cu lianți minerali utilizați la construcția edificiilor antice de la Apulum <i>Study on the Composition and Provenience of Mortars with mineral Cement used in the Construction of antique Buildings at Apulum.....</i>	561
CĂLIN COSMA, Considerații privind un nou tip de zăbală din secolele VII-VIII descoperit pe teritoriul Transilvaniei și Slovaciei <i>Betrachtungen zu einem neuen Trensentyp aus dem 7.-8. JH., der auf dem Gebiet Siebenbürgens und der Slowakei Entdeckt Wurde.....</i>	593
DAN BĂCUEȚ-CRIȘAN, O locuință medievală timpurie descoperită în anul 1995 la Alba Iulia "Dealul Furcilor". Câteva considerații privind locuirile medievale timpurii de pe teritoriul orașului Alba Iulia <i>Early Medieval Dwelling found at Alba Iulia "Dealul Furcilor" in 1995. Some Considerations about Early Medieval Settlements on the Territory of Alba Iulia.....</i>	615
AUREL DRAGOTĂ, Tipologia pandantivelor în formă de semilună <i>Typology of Crescent Shaped Pendants.....</i>	645

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

RADU CIOBANU, Alix Barbet, <i>Peintures romaines de Tunisie</i> , ed. Picard, Paris, 2013, 336 pag., 466 fig. alb-negru și color.....	669
RADU CIOBANU, <i>Jupiter on Your Side – Gods and Humans in Antiquity in the Lower Danube Area</i> (Accompanying publication for the thematic exhibitions in Bucharest, Alba Iulia and Constanța: may – september 2013; editor Cristina Georgeta Alexandrescu) Bucharest, 2013, 295 pag., 163 ilustrații alb-negru - text, 149 ilustrații color – catalog.....	675
Lista autorilor.....	681
Indice de autori (2004-2013).....	685

TABVLA GRATVLATORIA

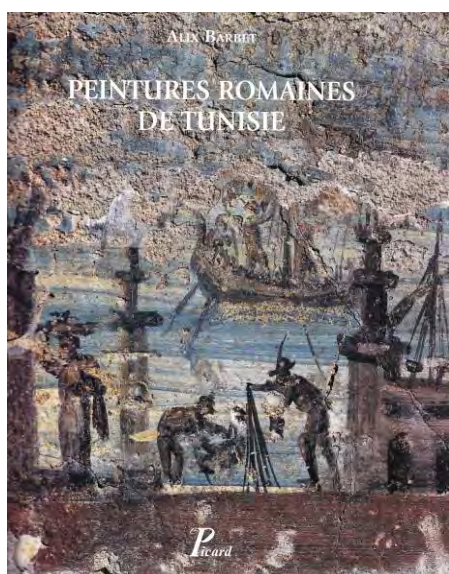
SOTE ANGELESKI – Cluj-Napoca
DAN ANGHEL - Alba Iulia
OLE CHRISTIAN ASLAKSEN - Gothenburg
TIBERIUS BADER - Hemmingen
JOZEF BÁTORA - Bratislava
DAN BĂCUEȚ-CRIȘAN - Zalău
RADU BĂJENARU - București
GABRIEL BĂLAN - Alba Iulia
IOAN BEJINARIU - Zalău
CORNELIU BELDIMAN - București
SÁNDOR BERECKI - Târgu Mureș
KATALIN T. BIRÓ - Budapest
WOJCIECH BLAJER - Krakow
NECULAI BOLOHAN - Iași
NIKOLAUS BOROFFKA - Berlin
RODICA BOROFFKA - Berlin
GEORGE BOUNEGRU - Alba Iulia
BJÖRN BRIEWIG - Berlin
VASILE BUDUI - Suceava
RALUCA BURLACU-TIMOFTE - Cluj-Napoca
DAN-LUCIAN BUZEA - Sfântu Gheorghe
SERGIU CADAR - Cluj-Napoca
MIRCEA CHINTOANU - Cluj-Napoca
DANIELA CIUGUDEAN – Alba Iulia
BEATRICE CIUTĂ - Alba Iulia
MARIUS CIUTĂ - Alba Iulia
SORIN COLESNIUC - Mangalia
CĂLIN COSMA - Cluj-Napoca
GABRIEL CRĂCIUNESCU - Drobeta Turnu-Severin
JANOS DÁNI - Debrecen
WOLFGANG DAVID - München

MIREILLE DAVID-ELBIALI - Geneva
VALENTIN DELEANU - Alba Iulia
LAURA DIETRICH - Berlin
AUREL DRAGOTĂ - Sibiu
FLORIN DRAȘOVEAN - Timișoara
CORNELIU GAIU - Bistrița
ERWIN GÁLL - București
CLAUDIA GERLING - Berlin
ROBERT GINDELE - Satu Mare
ADRIAN GLIGOR - București
BLAGOJE GOVEDARICA - Berlin
HASKEL GREENFIELD - Winnipeg
NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca
SVEND HANSEN - Berlin
NICOLAE HAR - Cluj-Napoca
VOLKER HEYD - Bristol
TÜNDE HORVÁTH - Budapest
CONSTANTIN INEL - Alba Iulia
CAROL KÁCSO - Baia Mare
ELKE KAISER - Berlin
TOBIAS L. KIENLIN - Köln
VALERIU KAVRUK - Sfântu Gheorghe
ÁGNES KIRÁLY - Miskolc
JUDIT KOÓS - Miskolc
GABRIELLA KULCSÁR - Budapest
ILIE LASCU - Alba Iulia
ATTILA LÁSZLÓ - Iași
GHEORGHE LAZAROVICI – Cluj-Napoca
CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI - Iași
ADRIAN LUCA - Sibiu
SABIN ADRIAN LUCA - Sibiu
JOSEPH MARAN - Heidelberg
FLORENTINA MARȚIȘ - Timișoara
SASCHA MAUEL - Thessaloniki
FLORIN MĂRGINEAN - Arad

ZSOLT MOLNÁR-KOVÁCS - Cluj-Napoca
LIVIU MARTA - Satu Mare
TEODOR MUNTEAN - Iași
JÓSZEF GÁBOR-NAGY - Cluj-Napoca
RITA NÉMETH - Târgu Mureș
BIANKA NESSEL - Heidelberg
BOGDAN PETRU NICULICĂ - Suceava
ANCA NIȚOI - Sibiu
JOHN O'SHEA - Michigan
RADU OTA - Alba Iulia
NONA PALINCAȘ - București
CHRISTOPHER PARE - Mainz
JAROSLAV PEŠKA - Olomouc
RICHARD PETROVSZKY - Speyer
ZENO KARL PINTER - Sibiu
IOAN PISO - Cluj-Napoca
DALIA ANNA POKUTTA - Gothenburg
CRISTIAN I. POPA - Alba Iulia
ANCA-DIANA POPESCU - București
MARCIN S. PRZYBYŁA - Cracow
COLIN P. QUINN - Michigan
SORIN RADU - Sibiu
LORENZ RAHMSTORF - Mainz
MARIUS RÂZA - Alba Iulia
AGATHE REINGRUBER - Berlin
BOTOND REZI - Târgu Mureș
CĂTĂLIN RIȘCUȚA - Deva
GABRIEL TIBERIU RUSTOIU - Alba Iulia
CRISTIAN SCHUSTER - București
VALERIU ȘÎRBU - Brăila
TUDOR SOROCEANU - Berlin
THOMAS STÖLLNER - Bochum
COSMIN I. SUCIU - Timișoara
CSABA SZABÓ - Pécs
ILDIKÓ SZATHMÁRI - Budapest

ZSOLT SZÉKELY - Sfântu Gheorghe
ALEXANDRU SZENTMIKLOSI - Timișoara
DIANA-MARIA SZTANCS - București
JÁNOS GÁBOR TARBAY - Budapest
CLAUDIU TĂNĂSELIA - Cluj-Napoca
BIBA TERŽAN - Ljubljana
PETER THOMAS - Bochum
ANCA TIMOFAN - Alba Iulia
SORIN TINCU – Hunedoara
GEORGE TOMEGEA - Sibiu
ANAMARIA TUDORIE - Sibiu
JAN TUREK - Pilsen
IOAN - MARIAN ȚIPLIC - Sibiu
CLAES UHNÉR - Gothenburg
MONICA URSU - Cluj-Napoca
HELLE VANDKILDE - Aarhus
MAGDOLNA VICZE - Százhalombatta
STEFAN WIRTH - Dijon
MIHAI WITTENBERGER - Cluj-Napoca
VOLKER WOLLMANN - Obrigheim
PETAR ZIDAROV - Sofia

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Alix Barbet, *Peintures romaines de Tunisie*, ed. Picard, Paris, 2013, 336 pag., 466 fig. alb-negru și color.

Radu CIOBANU,
Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia

Tunisia constituie de mult timp un loc privilegiat unde arta antică, fie cea punică, fie apoi cea romană, întâmpină la tot pasul pe cei ce vor să-i cunoască vestigiile încărcate de gloria trecutului. Pentru geografia arheologică a lumii așezările precum cele de la Cartagina, Uthica, Bulla Regia sau Hadrumetum, sunt tot atâtea puncte de reper unde s-au croit o parte din momentele importante ale istoriei imperiului roman, iar mărturie a acestui fapt stau tocmai siturile excepționale deschise circuitului public și care constituie în bună măsură centrele principale de atracție turistică de astăzi. Ceea ce impresionează acolo atât ochiul cunoscătorului cât și al turistului obișnuit este abundența aproape covârșitoare a vestigiilor arhitecturii monumentale romane. Apoi elementele de decor ale edificiilor descoperite de-a lungul anilor, multe dintre ele unice în lume, asigură renumele prestigiosului Muzeu Bardo din Tunis, unde, între altele, poate fi admirată cea mai bogată colecție de mozaicuri romane. Dar pictura romană există oare și ea în Tunisia și mai ales, în ce măsură reflectă ea tradiția și influențele stilistice acumulate în timp? Răspunsul la aceste întrebări fundamentale îl oferă cartea lui Alix Barbet ce constituie obiectul rândurilor de față. Autoarea, al cărei nume se identifică, de o bună bucată de vreme cu istoria picturii murale romane, a condus nenumărate misiuni de cercetare și punere în valoare a patrimoniului cultural internațional, rodul acestora împlinindu-se deplin tocmai în paginile unor corpusuri de referință pentru acest capitol al artei romane. Unul dintre aceste corpusuri, regrupând practic nenumărate fragmente de picturi murale romane dintr-un spațiu aparent exotic, mai mult sau mai puțin

cunoscute specialiștilor, îl constituie exact lucrarea asupra căreia ne-am propus să ne oprim.

În capitolul introductiv cititorului i se fac cunoscute scopurile urmărite, limitele și mijloacele de investigare ale impresionantului câmp de cercetare propus. Așadar e vorba de picturile romane din Tunisia, existente în diversele muzee și care au făcut obiectul măcar al unor descrieri preliminare, sau al unor studii mai amănunțite. Ansamblurile de decor mural au fost fiecare cuprinse de fapt într-un dosar de date, mai mult sau mai puțin complet, în funcție de constrângerile și posibilitățile de acces la informațiile privind circumstanțele descoperirilor, detaliile tehnice, documentația fotografică, desenele etc... Acest veritabil corpus al picturilor romane din Tunisia este de fapt și printre puținele încercări de abordare exhaustivă a bogatului patrimoniu arheologic existent în această țară.

Pentru delimitarea inițială a câmpului de cercetare avut în vedere, cititorului îi sunt oferite punctele de reper fundamentale legate de cadrul geografic și istoric, stadiul informației publicate sau inedite, starea tehnică a decorului existent – conservarea sau restaurarea acestuia – și metodele de analiză avute în atenție. Din punct de vedere metodologic este de remarcat deplina acuratețea a modului de abordare a imensului volum informativ, organizat extrem de coerent, conform unui plan ușor de urmărit în toate detaliile sale. Decorul mural este sistematizat așadar pe zone geografice și așezări. Apoi, fiecare așezare, oricât de importantă sau neînsemnată ar fi, este succint trecută în revistă din punct de vedere istoric. În cadrul fiecărei așezări sunt apoi sistematizate marile complexe arhitecturale de unde provin ansamblurile de picturi murale, iar unde proveniența rămâne incertă sau necunoscută sunt discutate diferitele ipoteze legate de locurile exacte de unde au fost recuperate acestea. În al treilea rând, partea cea mai substanțială a secvenței analitice alcătuite așa este constituită de descrierea și interpretarea iconografică a decorului sau a fragmentelor de decor reconstituite în raport cu sursele documentare, grafice sau imagistice. În sfârșit, fiecare ansamblu prezentat beneficiază de o bibliografie extrem de laborioasă precum și de un suport imagistic detaliat. Sunt publicate alături de imaginile autoarei, ce a alcătuit o bază laborioasă de date a materialului ilustrativ investigat, și desenele din rapoartele de cercetare mai vechi în așa fel încât imaginea decorurilor prezentate să fie cât mai completă și exactă cu putință.

Așa cum am amintit înainte, bogatul material informativ și ilustrativ al lucrării este sistematizat clar pe zone geografice distincte ale Tunisiei, fiecare dintre acestea conturate în antichitate în jurul unei așezări urbanistice importante.

De pildă, capitolul I al lucrării, intitulat *Siturile din golful Cartaginei*, repertoriază detaliat toate fragmentele de ansambluri murale cunoscute până în

momentul de față din zona înconjurătoare a acestui prosper oraș, multă vreme amenințat de romani și supus doar în urma unor sângeroase confruntări. Cunoscută în perioada romană drept *Colonia Iunonia Aurelia Antoniniana*, și mai târziu *Iustiniana*, Cartagina este de departe cel mai bogat oraș în mozaicuri și picturi murale al Africii. Există nu mai puțin de cincisprezece ansambluri rezidențiale de mare rafinament artistic cunoscute până acum de unde provin nenumărate fragmente de compoziții figurative. Unul dintre aceste ansambluri rezidențiale, cunoscut sub numele de *Casa cu Coșuri*, își datorează numele unor fragmente de decor pictat înfățișând coșuri cu flori dispuse într-o schemă decorativă ce se regăsește în diverse zone ale imperiului, dovedind extrema mobilitate a atelierelor de pictori din acea vreme. Alte ansambluri, descoperite în cursul anilor 1943-1945, provenind de la *Casa cu stibadium și fântână*, fac parte din adevărate structuri scenografice în care pictura este integrată organic unor elemente arhitecturale elaborate. Dintre fragmentele de picturi murale descoperite din celelalte așezări ale zonei amintite se remarcă cele din Uzalis și Uthica, din aceasta din urmă provenind un frumos ansamblu de decor mural recuperat de la *Casa Cascadei*.

Capitolul al II-lea este consacrat descoperirilor din *Așezările zonei de nord-vest*. Printre acestea se remarcă ansamblurile provenind de la *Casa Amphitritei*, *Casa Pescuitului*, sau Thermele memmiene de la Bulla Regia (Hammam Daragi astăzi). De la thermele în chestiune au fost recuperate câteva fragmente de decor floral și geometric, dovedind o desăvârșită pricepere a dispunerii spațiale a picturii murale.

Cele mai spectaculoase ansambluri de decor mural pictat au fost descoperite însă la Thugga (Dougga astăzi), o așezare ridicată în mijlocul unui platou bine apărat chiar de relieful natural al zonei. Orașul, devenit *Municipium Septimium Aurelium Liberum*, sub dinastia Severilor, dobândește rangul de colonia sub Gallienus, *Colonia Licinia Septimia Aurelia Alexandriana* (în 260-268 p.Chr.). Extrem de multe reședințe aristocratice și edificii publice cercetate de-a lungul timpului aici au avut elemente de decor pictat. Dintre acestea, mai importante în ceea ce privește pictura murală, sunt de amintit Casa lui Eros și Psychae-ei, Casa Labirintului sau Templul lui Saturn. Mai puține fragmente de decor pictat sunt însă cunoscute din celelalte așezări ale zonei amintite, cum ar fi Thuburbo Maius (Henchir el Kasbat astăzi), Althiburos (Medeina astăzi) sau Suffetula (Sbeitla astăzi).

Capitolul al III-lea cuprinde *Siturile din Nord-Est de la Mediterana*, adică Clupea (Kelibia) Neapolis (Nabeul) Pupput (Souk el Abiod) Hadrumetum (Soussa) Leptis Minus (Lemta) și Thysdrus (El Jem). Dintre acestea câtorva autoarea le acordă o atenție deosebită, întrucât constituie adevărate capodopere ale picturii romane provinciale din Africa. La Neapolis (Nabeul) de pildă, așa numita *Casă a nimfelor* conține încă fragmente de decor pictat de un neîntrecut

rafinament vizual. Această bogată reședință aristocratică, extrem de întinsă, avea între altele, două curți interioare și un larg peristyl. La rândul lor, în mijlocul acelor curți interioare, erau amenajate bazine cu pereți arcuiți, acoperiți cu picturi, și purtând fiecare câte o inscripție oarecum misterioasă „*NYMPHARVM DOMVS*”. Există însă un pasaj din Eneida lui Virgiliu ce relatează o celebră vânătoare de cerbi a lui Eneas în cursul căreia eroul epopeii ajunge tocmai la un sălaș al nimfelor (*intus aquae dulces vivoque sedilia saxo nympharum domus*). Decorul pictat al unuia dintre bazinele amintite constituie și un document iconografic important, întrucât evocă destul de detaliat un port binecunoscut al lumii antice, anume Cartagina. Există în cadrul acestui ansamblu pictat o serie de detalii precise, legate atât de geografia reală a portului din acea îndepărtată vreme, cât și de ambarcațiunile folosite atunci, în special pentru pescuit. Apoi un fragment compozițional evocă tocmai celebra vânătoare de cerbi a lui Eneas, despre care a fost vorba înainte.

Alte ansambluri de decor pictat, conținând prețioase detalii epigrafice, au fost aduse la lumină la Hadrumetum (Soussa), în special în cadrul unei întinse necropole romane de acolo. Din desenele vechi, întrucât picturile originale s-au distrus în bună măsură, se pot reconstitui cu ușurință scene de gen din viața cotidiană romană. Una dintre ele evocă interiorul unei *caupona*, o prăvălie unde se vindeau și se și serveau pe loc, diverse mâncăruri calde sau băuturi, asemenea unui fast food de astăzi. O inscripție face cunoscut numele soției, Fortunata, cea care dedică pictura soțului decedat, Purpurinus (*FORTVNATA CONIVGI PURPURINO*). O altă inscripție recuperată dintr-un alt ansamblu de decor pictat, legat însă de cel menționat, este mult mai elaborată: *OMNES AMICI ET AMATORES CVM QVIBUS SEMPER BAENE VIXI / ETSI TATERE PONDVS LIBRE REDI VALETE* (*Tuturor prietenilor și celor iubitori ca și celor ce au trăit bine mereu cu toate că le-am dat exact măsura unei livre din balanță – probabil de băătură? -, cu bine!*).

Dintre fragmentele de ansambluri murale de la Thysdrus (El Jem), multe oferă o surprinzătoare omogenitate în raport cu celebrele mozaicuri recuperate de acolo și expuse azi la Muzeul Bardo din Tunis.

Capitolul al IV-lea se referă la *Siturile din Sud-Est de la Mediterana*, cuprinzând așezările de la Acholla (Boutria de astăzi), Thaenae (Henchir Thina de astăzi), Gighthis (Bou Chara de astăzi) și Meninx (Djerba). Dintre acestea, așa numita *Casă a lui Asinius Rufinus Sabinianus* de la Acholla este de departe edificiul cu cele mai numeroase ansambluri de decor mural cunoscute până acum. În ceea ce privește această reședință aristocratică de mare rafinament artistic, se știe că prima etapă a existenței sale se plasează în epoca lui Tiberiu, când Asinii, din tribul Horațiilor, încep să dobândească autoritate. În anul 184 p.Ch. Asinius Rufinus Sabinianus, unul dintre ultimii descendenți ai familiei, devine senator, reședința este transformată din temelii, adăugându-i-se încă un

nivel, și redecorată în întregime. Printre fragmentele ansamblurilor de pictură se numără câteva portrete extrem de bine lucrate ce își găsesc surprinzătoare analogii formale cu cele de pe mozaicuri.

Capitolul al V-lea, *Picturi de proveniență necunoscută*, trece în revistă fragmentele de picturi murale existente în diversele colecții publice ale țării, fără loc de proveniență cunoscut.

În sfârșit, capitolul al VI-lea, *O sinteză imposibilă?*, tratează aspectele cele mai interesante ale picturilor prezentate pentru că analizează în detaliu temele majore ale iconografiei picturale cu posibilele analogii descifrate. De pildă temele cu subiect marin, cum sunt cele de la Cartagina, Hadrumetum, ce servesc mai mult drept fundal al unor compoziții figurative, își află corespondențe în numeroase alte zone ale provinciilor africane, Zliten de pildă, fiind chiar un punct de referință în această direcție.

Apoi marea varietate de subiecte mitologice, reprezentările de spectacole teatrale, jocurile din amfiteatre, portretele de poeți sau muze, scenele de vânătoare, repertoriul animalier, peisajele, arhitecturile iluzioniste fictive, inscripțiile pictate, o parte amintite deja, constituie tot atâtea orientări analitice ale demersului exhaustiv pe care îl acoperă autoarea cărții. Analiza este completată cu câteva considerații privitoare la cronologia generală relativă a ansamblurilor pictate investigate, legată de momentele majore ale istoriei romane a provinciilor nord africane.

În chip de *Concluzie* autoarea încearcă să abordeze o chestiune intens discutată de cercetători, anume aceea a existenței în epocă a unei școli regionale de pictură, caracteristică Africii de nord. După cum este cunoscut deja, o serie de paralele stilistice au fost făcute între diversele elemente de decor pictat de aici și cele din Italia. Pe de altă parte, analogiile cu pictura continental europeană rămân totuși reduse în raport cu exemplele mai numeroase cunoscute în interiorul provinciilor africane. Probabil că viitoarele descoperiri arheologice vor aduce îmbunătățiri substanțiale acestui tablou global alcătuit de lucrarea de față, iar îndemnul generos al autoarei adresat tocmai noilor veniți către această temă de cercetare se constituie într-un imbold încurajator că aportul adus prin contribuția de față nu constituie decât un frumos început.

LISTA AUTORILOR

Dan Anghel - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, dnanghel@yahoo.com

Sote Angeleski - Cluj-Napoca, s_angeleski@yahoo.com

Tiberius Bader - Hemmingen, tib.bader@web.de

Dan Băcuet-Crișan - Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău, bacuet@yahoo.com

Radu Băjenaru - Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, radu.bajenaru@gmail.com

Gabriel Bălan - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, liviugabrielbalan@yahoo.com

Corneliu Beldiman - «Dimitrie Cantemir» Christian University, Faculty of History, Bucharest; Romanian Scientific Society for Interdisciplinary Research, Bucharest; belcor@gmail.com

George Bounegru - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, bounegru_g_viziru@yahoo.com

Björn Briewig - German Archaeological Institute, Berlin, bjoerndebrie@yahoo.de

Vasile Budui - "Ștefan cel Mare" University, Suceava, Faculty of History and Geography, Department of Geography, vbudui@yahoo.com

Raluca Burlacu-Timofte - Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, raluburlacu@gmail.com

Dan-Lucian Buzea - National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe, buzealuci@yahoo.com

Sergiu Cadar - Institutul de Cercetări pentru Instrumentație Analitică Cluj-Napoca, sergiu.cadar@icia.com

Mircea Chintoanu - Institutul de Cercetări pentru Instrumentație Analitică Cluj-Napoca, chintoanu_m@yahoo.com

Radu Ciobanu - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, pufu_ciobanu@yahoo.com

Beatrice Ciută - Universitatea "1 Decembrie 1918", Alba Iulia, beatriceciuta@yahoo.com

Marius Ciută - Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu, mariusciuta@yahoo.com

Sorin Colesniuc - Muzeul de Arheologie Callatis, Mangalia, sorinmarcelcolesniuc@yahoo.com

Călin Cosma - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca, cosma.calin@yahoo.com

Aurel Dragotă - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, reludragota@yahoo.com

Nicolae Gudea - Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca

Nicolae Har - Universitatea "Babeș-Bolyai", Facultatea de Biologie și Geologie, Departamentul de Geologie, Cluj-Napoca, nicolae.har@ubbcluj.ro

Tünde Horváth - Budapest, tundehorvath4@gmail.com

Cornelia-Magda Lazarovici - Institutul de Arheologie, Iași, magdamantu@yahoo.com

Gheorghe Lazarovici - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, ghlazarovici@yahoo.com

Adrian Luca - Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, luca_adrian_sibiu@yahoo.com

Sabin Adrian Luca - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, sabinadrian.luca@ulbsibiu.ro; Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, sabin.luca@brukenthalmuseum.ro

Florentina Martiș - Muzeul Banatului, Timișoara, tina.martis@yahoo.com

Sascha Mauel - Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki, kontakt@mauel.dk

Teodor Munteanu - Universitatea "Alexandru Ioan Cuza", Iași, teddy_muntean@yahoo.com

Bianka Nessel - ERC Project "BronzeAgeTin" Institute of Earth Sciences Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Heidelberg, Bianka.Nessel@geow.uni-heidelberg.de

Bogdan Petru Niculică - Bukovina Museum, Suceava, niculicab@yahoo.com

Radu Ota - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, eractum@yahoo.com

Dalia Anna Pokutta - Department of Archaeology, University of Gothenburg, Gothenburg, dalia.anna.pokutta@gu.se

Anca-Diana Popescu - Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, ancadiana_popescu@yahoo.com

Marcin S. PRZYBYŁA - Institute of Archaeology, Jagiellonian University, Cracow, mszprzybyla@gmail.com

Marius Râza - Universitatea "1 Decembrie 1918", Alba Iulia, raza_marius@yahoo.com

Cristian Schuster - Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” – Centrul de Tracologie, București, cristianschuster@yahoo.com

Csaba Szabó - University of Pécs, Pécs, szabo.csaba.pte@gmail.com

Zsolt Székely - UBB, Extensia Sf. Gheorghe, Sf. Gheorghe, szekely.zsolt@fspac.ro

Diana-Maria Sztancs - «Dimitrie Cantemir» Christian University, Faculty of History, Bucharest; Romanian Scientific Society for Interdisciplinary Research, Bucharest; beldiana22@yahoo.com

Claudiu Tănăselia - Institutul de Cercetări pentru Instrumentație Analitică Cluj-Napoca, claudiu@tanaselia.ro

Biba Teržan - Univerza v Ljubljani Filozofska fakulteta Oddelek za arheologijo, Ljubljana, ljubinka.terzan@ff.uni-lj.si

Peter Thomas - Deutsches Bergbau-Museum Bochum Forschungsbereich Montanarchäologie, Peter.Thomas@Bergbaumuseum.de

Anca Timofan - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, anca.timofan@yahoo.com

Anamaria Tudorie - Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, anamaria.tudorie@brukenthalmuseum.ro

Claes Uhnér - Department of historical studies, University of Gothenburg, Gothenburg, claes_uhner@hotmail.com

Monica Ursu - Institutul de Cercetări pentru Instrumentație Analitică, Cluj-Napoca, monaursu5@yahoo.com